
KRITIKAI SZEMLE

FOLYÓIRAT

DOKTOR ÚR, MAGA MINDENHEZ ÉRT?

*Ahol az önértelmezésnek és az öntudatnak a
nemzeti hovatartozás az alapja, gyenge lábakon
áll a tolerancia.*

(Kafka – közép-európai folyóirat – 2001. 1)

Új időszak kiadvány jelent meg *Aracs* címmel. Kétségtelenül örülni kellene annak, hogy anyagiak tekintetében éppen úgy, mint színvonal szempontjából állandó gondokkal küszködő szerény folyóiratcsaládunk új taggal bővült. Az első szám azonban inkább elszomorft, mint lelkesít. Nem az elképzeléssel van problémám, jóllehet a felelős szerkesztő Vajda Gábor programcikkében olvasható kitélt, amely szerint az *Aracs* „Radikálisan művelődési szellemű” folyóirat kíván lenni, nem igazán értem, mármint azt, mit jelent (het) a művelődés vonatkozásában a „radikálisan” kifejezés. Ez akkor sem világos, ha a fenti kitélt követően az olvasható, hogy a lap célja „az eddigieknél hathatósabban” szolgálni a „délvidéki magyarság fönnmaradását”. De a bevezetőt olvasva az sem világos, mire gondolhat a szerkesztő, amikor kinyilatkoztatja, hogy elsősorban „a magyarság sorskérdéseivel kapcsolatos konstruktív értelmiségi állásfoglalásokra, javaslatokra, főtárasokra, értékelésekre, ismertetésekre” számít, mármint, hogy mit fed a „konstruktív” jelző. Ami azonban nem derül (het) ki a programcikkéből, azt eléggé egyértelművé teszi a szám néhány írása: nem a szándékkal van/lehet probléma, hanem a SZEMLÉLETTEL.

Tény, hogy Vajda megjegyzi, előttük „eleve megbélyegzett emberek nem léteznek”, hogy folyóiratukban „személyeskedésnek, előítéletek szerinti véleményezésnek nem lehet helye”, de a cikkek írói – maga Vajda, de még inkább Gubás Jenő – az ígért toleranciát „radikálisan” átértelmezik.

Ha az *Aracs* szemléletéről kívánunk képet nyerni, akkor ezt elsősorban Gubás Jenő *Magyarságudat-hasadás* című áttekintése és Vajda Gábor *A levelezésre várva* című vitacikke alapján tehetjük.

Cikkében Gubás Jenő nemcsak áttekinti a vajdasági (pardon: délvidéki) magyarság képzőművészeti, zenei, színházi életét, érinti irodalmunk, sajtónk és oktatásunk helyzetét, hanem mindről véleményt is mond. Elvégre valóban logikus, hogy egy fül-, orr-, gégegyógyász orvos a kultúra minden területén szakszerűen mozog (nehogy már délvidéki Németh Lászlónak gondolja magát!). Mielőtt azonban szakszerű véleményét kifejezné, Gubás körültekintően alapoz. Ezen azt kell érteni, hogy minősít, kategorizál és főleg inszinuál. S teszi ezt a számára nélkülözhetetlen ellenségkép kialakítása érdekében: lássék, ő milyen elszánt, bátor, becsületes, egyszerűen: karakán délvidéki magyar embőr.

Előbb megvádolja a jugoszláviai magyar értelmiség „egy töredékét”, hogy most is, mint a titói világban idegen érdekeket szolgál, akkor a „jugoszlávására volt büszke”, újabban a „kozmpolitizmus és a neoliberalizmus eszméjének” hódol, s tagadja az „egyetemes magyar kultúrához való kötődés fontosságát”, majd még fokozza a vádakát, mondván, hogy értelmiségünknek az a rétege, amelyet Gubás doktor „pozicionálnak” nevez, „most, de a múltban is a nacionalista szerb hatalom védőszárnya alatt” tevékenykedik, bár már nem „kifejezetten bolsvista eszméket” követ, „de nagatfv értelemben vett (ál)liberalista, (ál)kozmpolitá irányvonalon” mozog. S mindezt annak bizonyítékául hozza fel, hogy az értelmiség ezen rétege „nem rendelkezik megfelelő nemzetudattal”.

Nos, itt álljunk meg néhány mondat erejéig!

Jó tíz éve hallom, hogy van pozicionált értelmiségünk, ezt szajkózta a „történelmi VMDK”, amikor ellenségképét konstruálta, ezt említette magyarságtudatunk lélekébúvára Hódi Sándor, hogy mást ne említsek. Csakhogy: ki ült Milošević kanapéján, amint 1994. február elején a Forumban tartott klubesten maga dicsekedte el, ha nem Ágoston, a VMDK akkori elnöke, aki újabban Orbánhoz bejáratos, nyilván nem azért, hogy beszámoljon jövőjének, hogyan fut a tőle kapott autóska, miközben a délvidéki szöványok művelődési egyesületei türelmesen állnak sorba 100–2000 márkányi segélyért, hogy fát vehessen a hideg-rideg otthonok heti egyszeri befűtéséhez, vagy vegyenek egy pár csizmát a táncsopornak? Ki volt a Magyarok Világszövetségének alelnöke, ha nem Hódi? Akkor ki itt a pozicionált értelmiségi, talán csak nem az az egyetemi tanár, akinek harminc év szívfő munkája kellett ahhoz, hogy végigjárja a tudományos számárlétra minden fokozatát? Vagy a (színházi/irodalmi) kritikus, aki – mielőtt egy folyóirat kritikai rovatának szerkesztésére kérték fel; nyilván ettől lett pozicionált – évtizedeken át ette a véleménymondás keserves kenyerét? Teszem fel, nem más, csak saját nevemben a kérdést.

Hagyjunk fel uraim az ostoba ujjalmutogatással, nézzünk tükörbe, és végezzük a munkánkat, lehetőleg azt, amihez értünk.

Információk hiányában és kivált kontárként ne vádoljunk és ne félkezzünk, ahogy teszi a fül-, orr- és gégeszakorvos teszi Gubás művészetekről, oktatásról, sajtóról. Mert könnyen neveltségessé válhatunk, ahogy azzá vált Gubás is, amikor a képzőművészetről írva festőinken a „jugoszláviai magyar képzőművészeti nyelv”-et kéri számon, s nem tudja, mi a különbség téma/tartalom és formanyelv között. Azt hiszi, ha valaki nemzeti, főleg kisebbségi témákat fest, attól már művész, aki viszont nem, az „nem a magyar kultúrában gyökerezik”, s közben a cikkfró igazságtalanságok sorozatát követi el, amikor megdicséri a Nagy László költészetét („magas hófokon”, ez aztán szakkifejezés!!) megjelenítő Urbán Gábor, de megfélemezik Almási Gábor frószobrairól vagy a vajdasági fróportrékat rajzoló Szajkó–Penovác-kettősről, az ő munkájuk nyilván nem eléggé nemzeti, amikor dicséri Dudás Antal pusztulásunkat ábrázoló munkáit, de nem vesz

tudomást Penovác Endre hasonló tárgyú tájképeiről, vagy éppenséggel magyarpuli-sorozatáról, Petrik homokképeiről vagy Maurits balkáni mappájáról. Hogy ne sorjazzam az ellenpéldákat. A zenészeken is magyar szellemiséget kér Gubás számon (mintha a szocrealizmus diktátumának szelleme éledne fel!), de ennél is szigorúbban ítél, amikor a színházi életről ír. Ezzel is az a gondja, hogy nem eléggé magyar, nem erősíti „a nemzeti öntudatot”. Hiányolja, hogy a színház nem „beszéli” a „délvidéki magyarság problémáiról, súlyos gondjairól, fogyatkozásairól, nemzettudat-vesztéséről”, amiről végső soron beszélhetne is, de nem valószínű, hogy minderről, s az itteni magyarság egzisztenciális gondjairól csak magyar darabok színrevitelével foglalkozhat a színház. Az újvidéki és a szabadkai színház utóbbi néhány évben tartott előadásai szinte másról sem szóltak, mint a hatalomról, amelyől, butít és nyomorba dönt. Könyörgöm, ez miért lenne távoli, idegen az itt élő magyarságtól, melynek ugyancsak a bőrére ment a játék? Az pedig, hogy követendő példaként Gubás a több mint tíz évvel ezelőtt innen elköltözött Daróczi Zsuzsa Pilinszky- és Weöres-estjét említi, egyszerre nevezhető megalázónak színházaink számára és rosszszándékúnak (mert kötve hiszem, hogy a két estnek volt/lehetett vajmi köze is a kisebbségi léthez és nemzeti öntudathoz, amit Gubás most olyan makacsul számon kér!), de a cikkről informálatlanságáról is árulkodik, főleg ha nyilván mintegy nyomatéku az is felemlíti, hogy a színésznő akkor szólaltatta meg Pilinszkyt és Weörest, amikor szilencium sújtotta őket, s közben nem tudja vagy nem akarja tudni, hogy amikor Daróczi valóban kiváló estjeit tartotta, a két költő versei már Magyarországon is megjelentek, amikor azonban erre ott még nem volt mód, akkor éppen a *Híd* közölte verseiket és írt róluk. Hogy van ez, amit valaki éretnél említünk, arról a másiknál nem veszünk tudomást?

Igy érkezünk el az irodalomhoz és az irodalom oktatásának kérdéséhez, a Gubás-cikk azon részleteikig, amelyek elsősorban és személy szerint irritálnak, mert csúsztatnak, még inkább hamisítanak, és legpontosabban példázzák a gubásjenői nacional-populista szemléletet.

Gubás is elismétli a már annyiszor leírt, hangoztatott vádat, hogy a jugoszláviai magyar irodalom „»hivatalos« (nevezzük már meg egyszer név szerint is őket!) szövívi /.../ mindig az egyetemes magyar irodalomtól való függetlenséget és főleg a különbözőséget, a másságot hangoztatták”. Az utóbbit még tolerálná is Gubás doktor, jóllehet túlzást lát benne. A „függetlenséget” azonban sehogy sem tudja elfogadni, nem is azért találta ki. De miközben elméletet konstruál és vádol, nincs esze arra, hogy végiggondolja a tényeket. Nevezetesen azt, hogy nem vádolható az egyetemes magyar irodalomtól való elszakadás szándékával az, aki könyvet írt Nagy Lászlóról és Juhász Ferencről, Kassákról és Kosztolányiról, Móriczról és az avantgárdról (Bori Imre), az, aki kritikák és tanulmányok sorát jelenteti meg az újabb és a legújabb magyar irodalomról (Bányai János és Utasi Csaba), az, aki elsőnek dolgozza fel a magyar művészregény történetét (Harkai Vass Éva) vagy aki – magamról sem feledkezhetem meg – irodalmi lexikont csinál s ebben feltünteti a vajdasági frókra vonatkozó magyarországi szakmunkákat, elsőnek írja meg a XIX. század utolsó és XX. század első évtizedeinek színikritika-történetét?! Hogy csak azok közül említsek néhány potenciális vádlottat, akikkel együtt dolgozom (és ne a könyvkiadásban, a lap- és folyóirat-csinálásban tevékenykedőket is), s akiket cikke zárórésében Gubás rossz magyaroknak tart(hat), mert szerinte mint az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék tanárai nem szívfütyü(n)k a „magyar nemzettudat erősítése”, mert oktatásunk szerinte „szellemiségében sajnos nem magyar”. Először: ezt Gubás

honnan tudja? Nemcsak mindenhez ért, de talán kémhálózata is van. Mert különben honnan tudhatná, hogy mit tanítok az órákon Csokonairól, Kölcseyről, Vörösmartyról, Petőfiről, Aranyról, Madáchról, a Lilla-dalokról, a *Hymnusról*, a *Szózatról*, a *Nemzeti dalról*, a *Buda haláláról*, *Az ember tragédiájáról* vagy Zomborban/Szabadkán Benedek Elekről, a Bóbitáról, a Lóci-versekről, Mészöly meséiről? Persze az is lehetséges, hogy minderről és még sok minden másról Gubás szerint nem elég szakmai igénnyel beszélni, írni (tanulmányt, tankönyvet), ha közben nem döngetjük a mellünket, hogy magyarok vagyunk, magyarok, akiknél (nyilván) nincsenek külön emberek a földön. Hát, bevallom, nem döngetem a mellem, s a diákokat sem mellődöngetésre neveltem, hanem arra, hogy gondolkodjanak, igényesek legyenek és mindenhez, amit én mondok, ahhoz is, tudjanak kritikusan viszonyulni. Nem Gubás elképzelte magyarokat nevelek, hanem magyar értelmiségieket, akik előbb értelmiségiek s azután magyarok. Tudom, hogy ez nem elég, ahogy nem elég, ha tankönyvet írunk, ha színházat csinálunk, ha kritikát írunk, ha irodalmi táborban tartunk előadást, ha tanulmányi kirándulásra visszük (Pestre!!) a hallgatókat, ha március idusára műsort csinálunk, ha..., ha... Mert, ha minderről Gubás doktor tudomást venne, akkor nem tudna vádaskodni, nem tudná megosztani a magyarságot, nem lenne alkalma nacionalista nézeteit közzétenni. Mert minek lehet másnak minősíteni amiatti sajnálkozását, hogy a JMMT képzőművészeti vándortárlata nem tekinthető a jugoszláviai magyar képzőművészet seregszemléjének, mert a kiállításon „szerb alkotók is jelen vannak”.

Így kerül kollízióba a vezércikk és a szám leterjedelmesebb, mindenhez hozzászóló, a bevezetőnél inkább programadónak tekinthető, szemléletet meghatározó Gubás-írás. Ugyanez mondható, más vonatkozásban Vajda Gábor vitacikkéről, melyben a Forum Könyvkiadónál megjelent Szenteleky-összes miatt veri el az újvidékieken a port. Miközben amiatt füstölög, hogy szükségtelen volt megjelentetni Szenteleky szépfírói és kritikusi munkáságának darabjait, inkább a levelezést kellene kiadni, vagy egy célirányos válogatást, mondjuk azokat az írásokat, amelyekből a kisebbségi gondolkodó szól hozzánk, nem tudja, hogy a Szenteleky-életmű nem négy, hanem öt kötetben jelent meg, a 2000-ben kiadott *Új lehetőségek – új köteleességek* című kötetben az 1931 és 1933 között írt tanulmányok, kritikák, cikkek és Szenteleky drámái olvashatók (ennyit a filológiai pontosságáról és a kritikusi tájékozottságról), nem szabadulhatunk attól a gondolatától, ha történetesen a Forum válogatást jelentet meg, akkor Vajda az összezt kéri a kiadón számon. Hibát kell keresni, ha nincs, ki kell találni. Közben viszont nem veszi észre saját szemében a gerendát. Vezércikkében eleve kizártnak ígéri a személyeskedést, az előítéleteket, de a Szenteleky-kiadásról írt cikkében önmagát cáfolja meg, amikor felpanaszolja a Szenteleky-opus mostoha sorsát, s közben elhallgatja, hogy Borinak monográfiája jelent meg „Vajdaság Kazinczyjáról” (Újvidék, 1994). De a Szenteleky-irodalomban akár a nemrég megjelent irodalmi lexikonunk is eligazíthatta volna, csak hogy – ha belenéz a szócikkbe – akkor romba dől az elmélete. Az is ostobaság, hogy ha nincs pénz, akkor nem Szenteleky-összeszt kell kiadni. Mert támogatás volt, s főleg mert arról hallgat a kritikus, hogy helyette mit kellett volna megjelentetni, illetve mi maradt támogatás nélkül. Arról nem is szólván, hogy ha valaki kizárólagosan bírál, akkor illene legalább utánanézni annak, hány fércmű jelent meg, s akkor kiderülne, nem az öt Szenteleky-kötet megjelentése az utóbbi tíz év legnagyobb kiadói hiba a Vajdaságban, ahogy Vajda gondolja.

Apropó, lexikon!

A *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikonról* is van kritika a számban. Szerzőként nincs szándékomban vitatkozni Tomán László *Egy nem létező irodalom lexikona* című bfrálátával, amely végső soron nem is annyira gonoszkodó, mint újabb frásai, néhány észrevételét köszönöm is, de azt nem hagyhatom szó nélkül, hogy nyolcvan év irodalmát Tomán nem létezőnek nevezi. Ez akkor is csúsztatás, ha irodalmunk jelenleg valóban válságban van. A cím tartozéka ugyanis egy évszám is – 1918–2000! –, amelyből csak az nem veszi észre, hogy a lexikon nyolc évtized irodalmáról készült, aki nem akarja. Arról nem is szólván, hogy nem más, mint Tomán László volt harminc éven át a vajdasági műveket kiadó Forum szerkesztője, aki száznál, de lehet, hogy kétszáznál is több könyvét szerkesztette ennek a nem létező irodalomnak, akinek immár két könyve is van, s aki a nem létező irodalomról formált véleményét egy most induló folyóiratban publikálja. Hogy is van? A nem létező irodalomnak új folyóirata jelent meg? Akkor létezik vajdasági magyar irodalom, vagy nem létezik?

Új folyóiratunk mindenesetre van, legalábbis egy száma megjelent, bár elgondolkodtat, hogy a toleranciát elutasító kiadvány támogatója az egyház. Tudja a támogató, miről írnak az *Aracsban*? Ha tudja, a lelke rajta, ha nem, annál rosszabb.

GEROLD László

KÖNYVEK

TARTÓZKODÓ VIZSGÁLÓDÁSOK

(Czeslaw Milosz: *Az Ulro országa*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001)

„Hosszú halogatás után mesélek most néhány szellemi kalandomról, amelyekről, ha szóba kerültek is olykor, nem szívesen, tartózkodóan beszéltem” – kezdi könyvét Milosz. A leginkább nagyszéneke minősíthető mű különös, egyszersmind kellemes vegyítése irodalom- és kultúrtörténetnek, vallásnak és vallomásnak, esztétikai és metafizikai eszmefuttatásnak.

Füzi László tömör összefoglalásával élve, a könyv „a spirituális hagyományt és annak eltűnését térképezi föl, azt a gazdag gondolkodástörténeti hagyományvilágot, amelyik a racionalizmus uralomra jutásával mintegy »kiiktatódott« az emberiség gondolkodásából” (*Tiszatáj*, 2001. szeptember). Ennélfogva érthető, hogy ezekről a dolgokról Milosz, mint mondja, „tartózkodóan” beszélt. A téma komoly elmélyülést igényel a tudományosság ellenében ható alkímia és kabala irodalmában, ez pedig nem éppen veszélytelen terepe a gondolkodásnak. Nem veszélytelen azért, mert azonnal az okkultizmus vadját vonja vele magára az ember; emiatt Milosz nemegyszer hangsúlyozza is, hogy az efféle spekulációkhoz és ködösítésekhez semmi köze és vonzalma nincsen. Veszélyes továbbá azért is, mert a spirituális hagyomány vizsgálata a „kizárólag művészeti-irodalmi kultúra” lefokozását vonja maga után, mint Milosz mondja: „elveszíti jelentőségét az úgynevezett szépirodalom”. Vagyis az irodalom „irodalmi” vizsgálatán túl már nem a mű esztétikai, poétikai sajátosságai a mérvadók, hanem az a jóval bizonytalanabb szempont, hogy mennyiben érinti a mű „az ember sorsára kiható legfontosabb gondolatokat”. Az ilyen